

LUND UNIVERSITY

En emeritus fäller sin dom

Gäckande handling i känd tillsättningsstrid återfunnen

Tersmeden, Fredrik

Published in:
Professorsinstallation

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2023). En emeritus fäller sin dom: Gäckande handling i känd tillsättningsstrid återfunnen. I *Professorsinstallation: Lunds universitet Universitetsaulan 13 oktober 2023 kl 16.00* (s. 28-33). Lunds universitet, Akademiintendenturen. https://www.lu.se/sites/www.lu.se/files/2023-10/Professorsinstallationsskrift%2013%20okt%202023_lagupplost.pdf

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

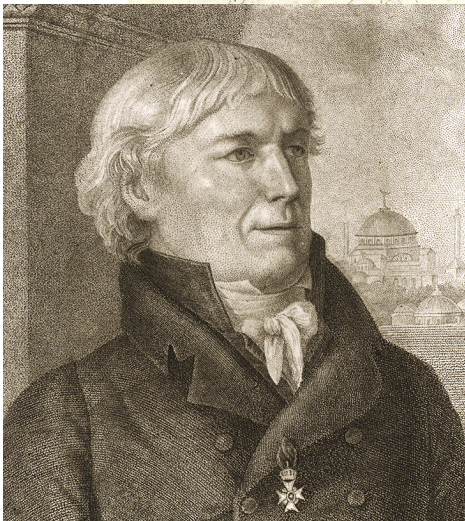
LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Uth. i Akad. Fac. den 25 Maj
1762.

Philosophiska Faculteten vid Lunds Academi har äfskat
mitt vitsord öfver de proffskrifter, som Herrarne
Belmer, Dahl, Kahl, Reuteröahl, och Sullberg utgif-
vit för den efter mig ledige professionen. Ett så
hederande uppdrag verkställes icke lätt. Det är svårt,
att jämföra fins emellan afhandlingar öfver olika
ämnen. Den ene kan synas rikhaltigare än den
andra, då ymnogare källor varit att tillgå, ut-
tan att Författaren derföre egt fullkomligare in-
sigter. Af en disputation, när den läses, kan väl
freudom slutas till hans okunnighet, men icke
alltid till gränsen af hans kunnighet. Den senare
re utrönes sällrare, då antor disputationens ac-
torighet ej saknas, att afhöra de skäl, som ömse-
emot och för tvistämnet. Ehuru

ni frånvarande och utan tillfälle
nse mig ur stånd, ett svikteligen
ver förenämde lärdoms rön, har jag
göra mig öfverdig ett smickrande för-
ord till mötes sålunda:

Mattias Norbergs yttre är för den lundsiska eftervärlden mest känt genom det ungdomsporträtt av honom som finns i universitetets konstsamling. Vid den tid då han författade det utlåtande vi här ser första sidan av torde han dock mer ha sett ut som på den infällda gravyren. Bildkällor: Lunds universitetsarkiv (brevet) och Uppsala universitetsbibliotek (porträttet).

En emeritus fäller sin dom

– GÄCKANDE HANDLING I KÄND TILLSÄTTNINGSTRID ÅTERFUNNEN

Striden stod mellan "Dahl, Kahl och Skral". Denna, för åtminstone en av de inblandade, föga smickrande sammanfattning har tillskrivits Esaias Tegnér.¹ Och den strid som avsågs var den om den lediga professuren i österländska språk år 1824.

Dahl hette i förnamn Peter och var född 1787. Han var i grunden filosof och vid tiden adjunkt² i detta ämne, men hade även några gånger vikarierat för den mångårige tidigare professorn i österländska språk, den berömde Matthias Norberg. Därtill hade han 1820 erhållit hederstiteln professors namn, och hade således den högsta formella rangen bland de sökande.³

Kahl (född 1794) bar egentligen förnamnet Åke men använde hellre den latiniserade formen Achatius. Han var inte bara adjunkt i det berörda ämnet (en tjänst han erhållit med fakultetens högsta betyg) utan även den som i egenskap av vikarie alltsedan hösten

1820 – alltså i snart fyra år – hade upprätthållit professurens tjänsteåligganden efter Norbergs avgång.⁴

"Skral" slutligen hette något helt annat, nämligen Bengt Magnus Bolméer. Född 1785 hade han visserligen en gång i tiden (1808) disputerat för magistergraden⁵ med Norberg som preses, men sedan huvudsakligen ägnat sig åt latin och historia. Det var i det senare ämnet han vid tiden var adjunkt, och han hade även vikarierat som professor häri.⁶ Han var därtill filosofiska fakultetens notarie.⁷

Utöver denna trio fanns ytterligare två sökande som uppfyllde behörighetskraven, vilka bland annat omfattade att ha speciminerat, alltså att ha författat och försvarat en nyskriven vetenskaplig skrift i ämnet. Det var de unga docenterna Henrik Reuterdahl (född 1795) och Hampus Tullberg (född 1796), den förre teolog (och blivande biskop i först Lund och sedan Uppsala), den senare däremot verksam just inom österländska språk.⁸

1. Till dem som uttryckt åtminstone visst tvivel på Tegnér som upphovsman hör Ewert Wrangel i *Tegnér i Lund*, (Stockholm 1932), bd 2, s 202 (not 2), samt Krister Gierow i *Lunds universitets historia III. 1790–1867* (Lund 1971), s 323. Gierows redogörelse för den berörda tillsättningen (s 322f) utgör den huvudsakliga sekundärkällan för föreliggande artikel och åberopas därför fortsättningsvis i noterna endast för dess mer specifika uppgifter.
2. Adjunkt var på 1800-talet, till skillnad från nu, den näst högsta akademiska lärartjänsten, snäppet under professor.
3. Svante Nordin: *Romantikens filosofi – Svensk idealism från Höijer till hegelianerna* (Lund 1987), s 226f; Martin Weibull & Elof Tegnér: *Lunds universitets historia 1668–1868* (Lund 1868), bd 2, s 187, 396.

4. Weibull & Tegnér 1868, bd 2, s 187, 373. Om Kahl generellt: se Krister Gierows artikel om honom i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 20 (Stockholm 1973–75), s 569f, resp Allan Green: *Achatius Kahl – Lundapäst och Tegnérskildrare; några drag ur hans levnad* (Föreningen Det gamla Lunds årsskrift XLIII; Lund 1961) där hans verksamhet inom de österländska språken och tillsättningen 1824 berörs på s 23f.
5. Dätidens motsvarighet till filosofie doktor.
6. Weibull & Tegnér 1868, bd 2, s 195f, 384; se vidare B. Möllers & K. V. Zetterstéens artikel om Bolméer i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 5 (Stockholm 1925), s 292f.
7. Gierow 1971, s 477 (not 11).
8. Weibull & Tegnér 1869, bd 2, s 43f, 105, 373f.

Som framgått ovan hade tillsättningen dragit ut på tiden. Skälet var främst ekonomiskt: universitetet hade fler professurer än man hade lönebudget för. Att då låta en lågavlönad adjunkt göra en professors tjänst sparade pengar. Efter att professuren i grekiska blivit ledig i början av 1824 övervägde man därtill att slå ihop denna med den i österländska språk.⁹ Det tyckte dock inte universitetets kansler som i maj samma år gjorde en brevlades påstötning mot konsistoriet om att ärendet nu borde avgöras "så fort möjligen ske kan".¹⁰ Kanslerns brev anlände till Lund den 26 maj och upplästes i konsistoriet samma dag. De akademiska fäderna var dock inte redo att skrida till beslut redan samma dag, utan beslöt att boka in ett extra möte "nästa från offentliga föreläsningar lediga Lördagen", vilket var tre dagar senare.

Enligt dåtidens regelverk var konsistoriets uppgift att rangordna de tre främsta av de sökande. Detta skedde genom att var och en av de 13 närvarande professorerna meddelade sin "topplista", varefter det sammanvägda resultatet vidarebefordrades till Stockholm där Kungl Maj:t, alltså konungen och regeringen, beslöt vem av de tre toppkandidaterna som skulle få tjänsten. Omröstningen utföll i huvudsak enhälligt: 11 av de 13 satte Bolméer i första hand, Dahl i andra och Kahl i tredje. Detta kan i vår tid framstå som märkligt: borde inte Dahl och Kahl, som båda bevisat sin ämneskompetens genom att vikariera på den berörda professuren – Kahl därtill i flera års tid – ha haft företräde långt före Bolméer som knappt alls ägnat sig åt orientalistiken på halvtannat decennium? Förklaringen låg i att man vid tiden inte bara beaktade de sökandes vetenskapliga meriter utan även deras senioritet i fråga om tjänsteår. Att det var detta som satte den äldre Bolméer i toppen framgår tydligt av protokollen. Redan den förste att yttra

9. En sådan kombination hade man haft nästan hela perioden 1682–1812; se Weibull & Tegnér 1868, bd 2, s 185ff.

10. Citatet ur konsistorieprotokollets referat av brevet. Den följande skildringen av behandlingen i konsistoriet bygger, utöver den sammanfattning som finns i Gierow 1971, på originalhandlingarna i Lunds universitetsarkiv (LUA): Kansliets arkiv 1666–1930/31, vol A I:118 (Consistorii majoris renoverade protokoll 1823–1824), protokollen 1824-05-26 (§ 3), 1824-05-29 (§ 1) och 1824-05-31 (§ 2).

sig, filosofiprofessor Ebbe Samuel Bring (med vilken många sedan bara instämde utan ytterligare argument) motiverade sin lista med att "Adjuncten Bolméer dessutom är äldre Akademisk Lärare än någon af sina medsökande", och när sittande rektor, teologen Martin Ahlman, som sista talare lade sin röst betecknade han rentav "[s]killnaden i tjänsteår" som "den enda grund" som motiverade hans resultat; detta eftersom de sökandes inlämnade provskrifter "genom den Filosofiska Facultetens betyg" blivit "förklarade för lika skickliga".

Detta – att fakulteten skulle ha bedömt de sökandes specimenskrifter som jämbördiga – var också en faktor som flera professorer framhöll när de avgav sina vota. Dock inte alla: en som avvek såväl i motivering som i rangordning var juristen Johan Holmbergson. Han hänvisade heller inte bara allmänt till fakulteten utan specifikt till den tidigare innehavaren av professuren i form av "det omdöme vår store Orientalist Doctor Norberg meddelat om Sökandenas i Orientaliska litteraturen aflagda specimina". Därvid kom han till ett klart avvikande resultat mot majoriteten. Holmbergson synes nämligen helt ha bortsett från tjänsteåren, och satte i första rummet Kahl, vars arbete av "bemälda Litterator [Norberg] blifvit på det mäst oinskränkta sätt vitsordat såsom vittnande om grundelig insigt i ämnet", i det andra Dahl "om hvars specimen samme Man äfvenledes bestämt yttrat sig, såsom bevisande grundelig kännedom" och i det tredje slutligen ett av de namn som ingen annan uppfört: docenten Tullberg, yngst av de sökande, om vars skrift Norberg "ej blott sagt att det hedrar författaren" utan även att den vittnade "om en god kännedom af den ifrågasvarande litteraturen".

Holmbergsons avvikande röst skulle få stor konsekvens för omröstningen som helhet, men innan vi går vidare till detta, låt oss stanna upp och fråga: vad var detta för norbergskt utlåtande som Holmbergson åberopade sig på? Var det detsamma som fakultetens, vilket övriga talare tolkade som att samtliga sökande var likvärdiga? Och oavsett om det handlade om ett eller två olika underlag: var finns nu dessa? Ty i själva konsistorieprotokollen finns inga skrivelser från vare sig fakulteten eller Norberg personligen bilagda; så ej heller i konsistoriets så kallade manualhandlingar

(ett slags separat förvarande protokollsbilagor).¹¹ Än klenare resultat får man i fakultetens protokoll för den berörda vårterminen. Här finns över huvud taget inte några protokoll alls förda i anslutning till frågans hantering i konsistoriet, ty terminens sista bevarade protokoll är från så tidigt som den 3 mars. Ej heller tas frågan upp tidigare under terminen.¹²

Denna lakun i fakultetens arkiv är jag inte den förste att ha konstaterat. Redan Krister Gierow framhöll den när han behandlade tjänstetillsättningen i band 3 av universitetets 300-årshistorik.¹³ Dock med ett viktigt undantag: Gierow nämner nämligen inte bara själva existensen av "Norbergs utlåtande" som "det enda spåret av detta ärendes behandling", han citerar därtill en smickrande mening rörande Bolméer ur det! Gierow hade alltså för ett drygt halvsekel sedan uppenbarligen tillgång till samma dokument som Holmbergson åberopat sig på. Men var, frågar sig läsaren frustrerat – ty källhänvisningarna lyser här med sin frånvaro hos Gierow!

Av en ren slump kan jag i denna artikel besvara frågan. För en tid sedan ägnade jag mig nämligen åt att rutinmässigt tillföra aktomslag till handlingarna i en serie i fakultetens arkiv; en serie föga belysande kallad "Skrivelser från enskilda personer" och utan någon som helst närmare form av innehållslig beskrivning i då befintliga arkivförteckningar. I huvudsak visade sig innehållet bestå av synnerligen rutinmässiga skrivelser från studenter om att få undergå examen eller få ut betyg, men särskilt i en av volymerna – den för perioden 1809 till 1848 – fanns även del skrivelser av

11. LUA: Kansliets arkiv 1666–1930/31, vol E 7 A:101 (Consistorii majoris och det större konsistoriets manualhandlingar 1824). Den enda handling med koppling till professuren i österländska språk som återfinns häri är ett koncept till rektor Ahlmans röstförklaring.

12. LUA: Filosofiska fakultetens arkiv 1666–1956, vol A 1 A:16 (Filosofiska fakultetens protokoll 1821–1828). Eftersom tjänsten varit vakant ända sedan 1820 kunde man i och för sig tänka sig att fakulteten hunnit bedöma de inlämnade skrifterna redan före våren 1824, men att så icke kan ha skett framgår vid en kontroll av de sökandes respektive bibliografier (som finns redovisade i Weibull & Tegnér 1868) vari det syns att dessa alla trycktes under året 1824.

13. Se not 1 ovan.

Två av 1824 års huvudkonkurrenter: Achatius Kahl (ovan) och Bengt Magnus Bolméer (nedan); den förre porträtterad av en okänd konstnär samma år som tillsättningsstriden, den andre 1841 av Maria Röhl. Bildkälla: Esaias Tegnér – en monografi i bild (Malmö 1949).

mer blandat innehåll. Och som läsaren kanske redan har gissat: här av alla ställen låg Norbergs gäckande sakkunnigutlåtande från 1824!¹⁴

Hur Gierow en gång i tiden kunde ha samma tur vet jag inte – om det nu inte rentav är så att det är han som, i egenskap av bibliotekarie på UB (där Universitetsarkivets äldre bestånd förvarades på den tiden), själv har sorterat in brevet i den berörda serien.

Men oavsett vilket är det nu alltså möjligt att i detalj få veta vad Norberg hade att säga om sina tilltänkta efterträdare, och huruvida detta överensstämmer med Holmbergsons referat eller snarare talade till Bolméers fördel (vilket Gierows enstaka citat antyder) – alternativt om det framställer samtliga sökande som likvärdiga.¹⁵

Det finns tyvärr här inte utrymme att återge brevet i sin helhet, utan ett kortare referat med några belysande citat får räcka. Man kan då inledningsvis konstatera att Norberg inte väljer att göra någon formell rangordning utan att endast uttala sina omdömen om respektive skrift (och det med reservation för att han inte själv kunnat närvara när dessa framlagts för disputation), samt att han generellt håller en välvillig ton. Likväl är det svårt att inte se att vissa av författarna får mer odelat beröm än andra, och att vissa av dem även föranleder kritik. Detta gäller bland annat Bolméer¹⁶ vars skrift, en översättning av ett fornarabiskt diktverk, förvisso betecknas som "ett sällsyntare icke allenast lärdoms utan ock snilleprof" (den formulering som citeras av Gierow) men där det

också anmärks att översättningen "förekommer på sina ställen dels ringare, dels friare, än som borde". Avslutningsvis tillfogar Norberg även reservationen att "huru långt Författarens österländska språkkunskap sträcker sig sig för öfrigt, kan jag icke veta utan annat bevis derpå än det förelagde".

Dahls bidrag var en arabisk språklära, vilken enligt Norberg skulle "blifva den bäste ledsagare, för dem, som vilja ingå på denna vetenskaps bana". Dock konstaterar han även att Dahl "ibland låtit missleda sig" av tidigare motsvarande läroböcker. Några sådana reservationer möter inte Kahls skrift om syntaxen i arabiskan, hebreiskan och syriskan. Hans jämförande exempel är tvärtom "väl valde och utförde, innefatta mera än de utlofva, och äro mycket lärorike"; därtill resultatet av ett arbete som "förutsätter en skarp urskillning och vidsträckt beläsenhet i ämnet".

Tullbergs och Reuterdahls bidrag behandlas mer kortfattat. Det förra, en syriansk språklära, menar Norberg dock "framställer i ljustet såsom på en tafla åskådeligen det hufvudsakligaste deraf, och hedrar Författaren"; det senare, en jämförelse av profeter i Bibeln och Koranen, "vitnar [...] i synnerhet om en lycklig författare".

I vår tid kan det synas märkligt att man alls lät en tidigare innehavare av en lärostol på detta sätt uttala sig om sina presumtiva efterträdare, och ett antal universitetslärare som jag nämnt saken för har menat att det numera vore klart olämpligt och till och med skulle kunna leda till formella överklaganden.¹⁷ För filosofiska fakulteten 1824 tycks det dock inte ha känts konstigt att rådfråga den vördade Norberg, och denne beskriver själv i sitt svar uppdraget som "hedrande" (i sammanhanget bör nämnas att det även under tidigt 1800-tal nog var ovanligt med emeriti som uttalade sig på detta sätt, men det helt enkelt för att de flesta professorer då – i brist på ett reglerat pensionssystem – lämnade sina ämbeten först

14. LUA: Filosofiska fakultetens arkiv 1666–1956, vol E 2:4 (Skrivelser från enskilda personer 1809–1848). Arkivförteckningen har numera för framtiden kompletterats med anmärkning rörande Norbergs brev.

15. En sak man kan notera är att brevet bär en sekundär anteckning om att det har visats upp för fakulteten den 25 maj, alltså redan innan kanslerns brev anlände. Detta bevisar inte bara att det måste ha förekommit sammanträden i fakulteten under vårterminen 1824 för vilka bevarade protokoll saknas; det visar även att det faktiskt rörde på sig i ärendet redan före kanslerns påminnelse – detta särskilt som brevet är avsänt redan den 10 maj, och att Norberg (som vid tiden befann sig i Härnösand) dessförinnan förstås måste ha hunnit få alla skrifterna skickade till sig och även läsa dem.

16. Vars namn Norberg f ö konsekvent felaktigt stavat med bara ett e.

17. Faktum är att Överklagandenämnden för högskolan (ÖHN) 2017 rev upp ett tjänstetillsättningsbeslut just på grundval att en professor emeritus vid samma institution hade anlitats som "extern sakkunnig"; se <https://www.onh.se/avgoranden/avgoranden/anstallning/anstallning/2022-10-04-beslut-2017-04-21-reg.nr-212-154-17>. Jag tackar Martin Wahlén för detta tips.

med döden; Norberg var dock i den ovanliga sitsen att ha en tillräcklig privatförmögenhet för att vid 73 års ålder kunna emeritera sig och återflytta till sin norrländska fädernebygd).¹⁸

Oavsett detta formella perspektiv på saken är det hur som helst knappast någon tvekan om att det är Kahl som får de mest odelat positiva vitsorden i Norbergs utlåtande, och professor Holmbergsons rankning framstår därför som den på strikt meritokratiska grunder mest rimliga. Den skulle dock få på sitt sätt orimliga konsekvenser. En majoritet av konsistoriet var nämligen av uppfattningen att man, enligt ett gammalt Kungligt brev från 1746, vid summeringen endast skulle titta på själva antalet röster de olika kandidaterna fått, inte hur dessa graderats. Och eftersom Bolméer inte alls funnits med i Holmbergsons lista hade han nu endast fått totalt 12 röster (om än 11 förstaplaceringar) medan Dahl och Kahl båda fått 13, huvudsakligen lägre, röster. Det märkliga utfallet härav blev att konsistoriets förslag till Kungl Maj:t blev i första hand Dahl, i andra hand Kahl och allra sist Bolméer – en rangordning som ingen av de enskilda röstande förordade!¹⁹

Höga vederbörande i Stockholm valde dock att strikt gå på senioritetsprincipen, så i slutändan tillföll professuren alltså ändå den "skrale" Bolméer, som sedan satt på posten ända till sin död ett kvartssekel senare.

Några av 1824 års konkurrenter har själva senare berört historien i skrift, däribland Reuterdahl som i sina memoarer självkritiskt erkänner att hans provskrift

inte bara innehöll "fel, temligen betydliga fel" utan att den i efterskott även framstod som utmärkt av "mycken omogenhet och icke så liten flärd". Han erkände också att Kahl var "åtminstone i den grammatiska delen af språken skickligare".²⁰ Kahl å sin sida kommenterar i sitt verk *Tegnér och hans samtida i Lund* endast kortfattat själva tillsättningshistorien, där han (inkluderande sig själv i tredje person) uttrycker att "[i]ngen bland dem, hvilka anmälte sig som sökande till den österländska språkprofessionen efter Norberg [...] ansågs fullkomligt kunna ersätta 'Orientens vän och Nordens heder' ".²¹ När han på ett annat ställe i boken mer allmänt kommer in på Bolméer som person anar man dock av slutklämmen i en annars till synes smickrande karaktäristik att Kahl nog ändå tyckte att det fanns en inbördes kvalitetsskillnad mellan de sökande. Ty efter att ha berömt Bolméer som "en glad och treflig sällskapsman", vilken "[n]aturen tycktes hafva ämnat [...] till en plats vid hofvet och i de högre samhällskretsarna, der han kunnat representera, ty hans utseende, hållning och sätt att vara antydde håg och fallenhet för chefskap", så skriver Kahl att man "gjorde orätt, om man sade, att han icke äfven som professor var på sin plats." men lägger sedan till att "en profession i historien, deri han från början var anställd, hade vida mera passat honom än en i orientalspråken."²² Senare historiker och biografer har i princip samstämmigt instämt häri, och man tvingas konstatera att det nog inte bara var synd för Achatius Kahl utan även för Lunds universitet att inte fler personer år 1824 resonerade som professor Holmbergson.

18. Rörande bristen på pension för dåtida universitetslärare, se förf:s uppsats "Om när problemet med 'ålderstigne Professorer, som äro oförmögne att sköta sina embeten' löstes – 150 år sedan de första pensionsmöjligheterna för universitetslärare" i *Årshögtid, Lunds universitet 27 januari 2023* (Lund 2023). Rörande Norbergs förmögenhet, se t ex Gunnar Jarrings artikel om honom i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 27 (Stockholm 1990–91), s 252f.

19. Mot detta reserverade sig två av de närvarande: filosofen Bring och botanikern Agardh, båda menande att det kungliga brevet från 1746 i praktiken vore att betrakta som upphävt. Även Holmbergson tog vid påföljande konsistoriemöte den 31 maj upp frågan och föreslog att man genom kanslern skulle be om ett förtydligande rörande hur rösträkningen egentligen borde ske. Enligt Gierow 1971, s 323, blev det dock aldrig något av med detta.

20. Henrik Reuterdahl: *Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer* (Lund 1920), s 79f.

21. Ach[atius] Kahl: *Tegnér och hans samtida i Lund* (Lund 1851), s 183.

22. a a, s 140f.

Fredrik Tersmeden
Fil dr h c, arkivarie vid Universitetsarkivet